

ББК 74.268.112
УДК 811.1612(07)

Л. М. Головата, доц. (Тернопіль)

Опрацювання простого ускладненого речення на краєзнавчому матеріалі (з життя і творчості Володимира Гнатюка)

Пропонована до друку стаття містить матеріал про опрацювання простого ускладненого речення учнями основної школи на краєзнавчому матеріалі. З'ясовано теоретичні і практичні аспекти та розроблено оригінальну технологію вивчення простого ускладненого речення на текстах краєзнавчого спрямування.

Ключові слова: просте ускладнене речення, тексти краєзнавчого спрямування, система вправ і завдань.

Suggested article for publications consists of simple complicated sentence material for processing by secondary school students based on geographical material. Theoretical and practical aspects were found out and original technology for studying simple complicated sentence based on geographical texts.

Key words: simple complicated sentence, geographical texts, system of exercises and tasks.

Постановка наукової проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями. Завдання, які постають перед сучасною мовною освітою, потребують творчого підходу в процесі їх розв'язання, зокрема активізувалися проблеми вдосконалення методики навчання української мови, зумовлені зростанням ролі принципу текстотворчості і соціокультурного принципу.

Сьогодні (за новими вимогами до навчального процесу в загальноосвітніх школах) учень повинен не просто засвоїти лінгвістичну теорію, а й навчитися застосовувати отримані знання на практиці, у різних мовленнєвих ситуаціях. Учителю покликаний розширювати українознавчий світогляд школярів, формувати у них розуміння поняття «мала Батьківщина», виховувати почуття любові до рідного краю. Оптимальним варіантом для цього може бути вивчення синтаксису (саме в цьому розділі найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць) на основі краєзнавчих матеріалів.

Актуальність пропонованої статті зумовлена потребою покращити якість засвоєння учнями теоретичних відомостей із синтаксису простого ускладненого речення через уведення в структуру уроків елементів краєзнавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Загальну методологію дослідження містять наукові здобутки провідних учених щодо вивчення синтаксису (В. Горяний, П. Дудик, С. Єрмоленко, Н. Іваницька, В. Мельничайко, М. Пентиліук, К. Плиско, Р. Христіанінова). Важливі відомості з вивчення простого ускладненого речення відображені у дослідженнях таких учених, як Л. Булаховський, К. Галкіна-Федорук, В. Горяний, П. Дудик, М. Заборна, Н. Іваницька, Л. Іванова, Л. Кадомцева, П. Лекант, М. Плющ, Г. Понаровська, І. Располов, Р. Христіанінова, І. Цоброва.

Проблема опрацювання простого ускладненого речення у середній школі знайшла своє відображення у працях вітчизняних учених, які розробили теоретичні засади викладання синтаксису: О. Біляєв, В. Горяний, П. Дудик, Н. Іваницька, К. Плиско, Р. Христіанінова, М. Пентиліук та ін. (останнім часом вийшли праці С. Карамана, О. Горошкіної, С. Омельчука, М. Кравець); шляхам реалізації соціокультурної змістової лінії на уроках мови присвячені роботи Г. Корицької, А. Ярмолюк та ін. лінгводидактів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасна методика навчання української мови в середній школі акумулювала педагогічний досвід провідних учених-методистів й передбачає систему різноманітних підходів до розгляду синтаксису й простого ускладненого речення як його частини (системно-описовий; комунікативно-діяльнісний; функціонально-стилістичний; функціонально-комунікативний). Особливої актуальності набуває соціокультурний принцип, який, як зазначено у шкільній програмі, вимагає вивчення мови на основі створеної

українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної в міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах інших народів [3, с. 10]. Його втіленню сприяє соціокультурна змістова лінія, що ґрунтується на суспільній та культурноносії функціях мови і реалізується на основі текстів відповідної тематики, які використовують як дидактичний матеріал, передбачає вихід за межі одного навчального предмета і посилення зв'язку освіти з широким культурним контекстом [5, с. 16].

Одним із шляхів реалізації соціокультурної змістової лінії вважається краєзнавчий аспект у викладанні української мови. Це застосування під час занять вправ і завдань на основі текстів літератури рідного краю чи матеріалів, які б відображали історію нашої малої Батьківщини. Під час опрацювання мовної тканини текстів літературно-краєзнавчого характеру учні спостерігають функціонування однорідних членів речення, звертань, вставних і вставлених компонентів, відокремлених і уточнювальних членів речення у мові, поступово вдосконалюють граматичну будову власного мовлення і виробляють навички пунктуаційної грамотності.

Для реалізації краєзнавчого аспекту під час викладання синтаксису простого ускладненого речення неабияке значення мають правильно підібрані дидактичні матеріали, на основі яких формулюються відповідні вправи. Як показує практика, сучасні школярі дуже мало знають про історію, літературу, видатних осіб своєї малої Батьківщини, а тому на уроках української мови доречно розширювати кругозір учнів, використовуючи пізнавальні завдання, а також такі форми й методи роботи, які відповідали б розвитку людини, її духовності, сприяли б розкриттю розумових здібностей дитини. Система вправ і завдань, розроблених на основі місцевого матеріалу, має високий потенціал для активізації художнього сприймання учнів, допомагає створити психологічні передумови для розуміння індивідуальної манери письма митців слова, виховує інтерес до літературного твору, історії рідного краю.

Пропонуємо зразки вправ і завдань до розділу «Просте ускладнене речення» на основі матеріалів про життя, наукову діяльність, творчість Володимира Гнатюка.

Вправа 1. Прочитайте уривок. Доберіть до нього заголовки. Спробуйте продовжити текст, використовуючи речення з однорідними членами.

Мовознавець, публіцист, літературознавець, перекладач, славіст, Володимир Гнатюк у першу чергу був фольклористом і етнографом.

Учений, видавець і редактор, Гнатюк дуже швидко здобув широку популярність у наукових і літературних колах усієї України. Його енергія, сердечність, доброзичливість і сумлінність науковця сприяли товариським творчим взаєминам з багатьма українськими діячами науки і культури.

Вправа 2. Прочитайте речення із листів Івана Франка до Володимира Гнатюка. Знайдіть у них звертання, випишіть їх, з'ясуйте, чим вони виражені і яке місце у реченні займають. Складіть кілька речень, за допомогою яких ви могли б звернутися до директора школи, класного керівника, мами, дідуся, товариша, молодшого брата, використовуючи непоширені і поширені звертання у різних частинах речення.

1. Дорогий друже! Ще одна просьба: прошу заглянути в латинський словар. 2. Вибачайте, дорогий добродію, що так довго не писав Вам і не подякував за Ваші клопоти. 3. Дорогий товаришу! У нас у Львові спокій, хоч робітники раз у раз мирно демонструють свої немирні наміри.

Вправа 3. У запропонованих реченнях знайдіть помилки при виділенні відокремлених членів речення. Запишіть речення, правильно розставляючи розділові знаки. Свою думку аргументуйте. Наведіть цікаві факти із життя Володимира Гнатюка.

1. У 1883 році він (Володимир Гнатюк) учень третього класу народної школи, знав близько 100 довгих казок, багато пісень, переказів та анекдотів. 2. 1897 року восени молодь вибрала головою «Академічної громади» Володимира Гнатюка великого Франкового прихильника. 3. Ще в 1898 році Гнатюк, закінчивши Львівський університет мав викладати у

Львівській академічній гімназії. 4. Записана Володимиром Гнатюком народна творчість, опублікована за його життя становить 4 тисячі сторінок. 5. Олена Майковська разом з майбутнім чоловіком багато працювала в Бучацькому повіті записуючи легенди, пісні та коломийки. 6. Вчений незважаючи на хворобу і постійні матеріальні нестатки, розгортає енергійну громадську діяльність. 7. Він бере участь в організації літніх курсів української мови для слухачів з Галичини та Східної України, турбується про збір коштів для хворого Франка розсилаючи листи-звернення по всій Україні. 8. До останніх днів своїх працював Володимир Гнатюк, звершуючи справжній науковий та людський подвиг. 9. Незадовго до смерті він уже тяжкохворий турбується про видання збірника, присвяченого 10-річчю від дня смерті його найближчого друга титана праці Івана Франка. 10. Помер В. Гнатюк 6 жовтня 1926 року не випускаючи пера із рук.

Вправа 4. Прочитайте речення. Знайдіть у них вставні конструкції. Поясніть вживання розділових знаків. Складіть власні тематичні речення, вживаючи вставні і вставлені конструкції.

1. Благодатним ґрунтом для наукових студій молодого фольклориста була рідна Тернопільщина. За свідченням документів, тільки у Великому Ходачкові він зібрав зразків народної творчості на 50 друкованих аркушів. 2. Завдяки М. Грушевському, І. Франкові, В. Гнатюкові, іншим титанам праці Наукове товариство імені Шевченка у краці свої роки виконувало, по суті, роль Академії наук. 3. Велику роль у житті Володимира Михайловича відіграла Гуцульщина, зокрема село Криворівня. В цю прекрасну закутину в горах щороку приїжджав він лікувати грудну недугу і, безумовно, працювати. Саме Гнатюк привабив сюди Івана Франка, Михайла Грушевського, Гната Хоткевича, Михайла Коцюбинського. 4. І. Франко писав: «...В. Гнатюк, феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один».

Вправа 5. Прочитайте початок тексту. Опрацювавши необхідну літературу краєзнавчого спрямування, напишіть продовження. У тексті вживайте речення, ускладнені однорідними членами, звертаннями, відокремленими членами, вставними і вставленими конструкціями.

Неподалік міста Монастириська, у мальовничому закутку Тернопільщини, розкинулось незвичайної краси село Велеснів. Услухайтесь у це слово і, далєбі, зачуєте відгомін віків: адже Велес був для наших слов'янських пращурів богом – покровителем скотарства, багатства, торгівлі та народної поезії.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Цілеспрямована робота з реалізації краєзнавчого аспекту під час занять з української мови сприяє, з одного боку, підвищенню інтересу до предмета, а із іншого – створює позитивну мотивацію під час засвоєння мовних засобів при опрацюванні культурознавчої та краєзнавчої інформації. Звернення до різноманітних матеріалів, пов'язаних із Тернопільщиною, формує художньо-естетичні смаки школярів, спонукає до творчого пошуку. Тому вчителям варто використовувати такі тексти і популяризувати їх.

Література:

1. Купцова В. Система краєзнавчої роботи на уроках мови / В. Купцова // Дивослово. – 1998. – № 8. – С. 30 – 35. 2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: [підруч. для філологічних факультетів університетів] / [за редакцією проф. М. І. Пентиліук]. – К.: Ленвіт, 2005. – 400 с. 3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. 5 – 9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 160 с. 4. Черемшинський О. Музей Володимира Гнатюка: [нарис-путівник] / О. Черемшинський, В. Бачинський, Р. Черемшинська, І. Герета. – Тернопіль: Збруч, 2006. – 94 с. 5. Ярмолюк А. Соціокультурний аспект навчання української мови: система вправ і завдань / Алла Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2011. – № 3. – С. 14 – 20.

Предлагаемая к печати статья содержит материал об изучении простого усложненного предложения учениками основной школы на краеведческом материале. Выяснено теоретические и практические аспекты, разработано оригинальную технологию изучения простого усложненного предложения на текстах краеведческой направленности.

Ключевые слова: простое усложненное предложение, тексты краеведческой направленности, система упражнений и заданий.

УДК 81'373.43 = 161.2

ББК 81.2 Укр

І.М. Бабій, к. філол. н., доцент (м.Тернопіль)

Оказіонально-предметна номінація у художньому дискурсі Аркадія Любченка

Стаття присвячена аналізу індивідуально-авторської мовотворчості. У ній розглядаються іменникові авторські неологізми, які функціонують у художніх творах Аркадія Любченка. У статті проаналізовано семантику, дериваційну структуру та особливості функціонування іменникових лексичних інновацій. Із врахуванням семантико-граматичного підходу усі іменникові авторські неологізми А. Любченка поділено на три лексико-граматичні групи: назви осіб, іменники з конкретно-предметним значенням, іменники з абстрактним значенням. Найчисленнішими групами іменникових новотворів є назви осіб та абстрактні назви. Усі виявлені іменникові неолексеми утворені за традиційними словотвірними моделями, властивими українській мові. Продуктивними способами творення неолексем є суфіксація і словоскладання. Переважна більшість іменникових авторських неологізмів – стилістично навантажені у художньому дискурсі А. Любченка. Авторські номінації, як правило, містять оцінно-експресивне забарвлення у художніх творах письменника.

Ключові слова: новотвір, авторський неологізм, індивідуально-авторська номінація, лексична інновація, неолексема, складне слово, спосіб творення.

The article is devoted to the analysis of individual author's linguistic creativity. It considers the noun author's neologisms that operate in fiction by Arcadiy Liubchenko. The article analyzes the semantics, derivational structure and particulars of functioning of noun lexical innovation. Considering semantic-grammatical approach, all the noun authors' neologisms by A. Liubchenko are divided into three lexical and grammatical groups: the names of persons, nouns with specific object value, nouns with abstract value. The largest groups of noun neologisms are the name of persons and abstract names. All the revealed noun neolexemes are created by the traditional word building models, which inherent in Ukrainian. The productive ways of creating of neolexemes are suffixation and word composition. The vast majority of noun authors' neologisms are stylistically loaded in the artistic discourse of A. Liubchenko. The authors' nominations typically content evaluative and expressive color in the art works of writer.

Keywords: neologism, author's neologism, individual author's nomination, lexical innovation, neolexeme, compound word, the way of creation.

Постановка наукової проблеми та її значення. В останні десятиліття спостерігається посилення дослідницького інтересу до індивідуально-авторської номінації. У художньому дискурсі авторські неологізми виступають вагомим естетичним засобом формування письменницького ідіостилю. На думку відомої дослідниці-неолога Г. Вокальчук, вони «покликані в оригінальній формі віддзеркалити своєрідність світобачення і світосприйняття поета, вони є специфічними знаками авторського стилю, «продуктом» складних взаємовідношень у тріаді «світ – мова – мовець» [Вокальчук 2008:32]. У різних аспектах авторську неологічну лексику в українському мовознавстві розглядали такі дослідники: В. Русанівський, Г. Вокальчук, Н. Сологуб, О. Стишов, А. Мойсієнко, Ж. Колоїз, Н. Адах, Г. Сюта, С. Богдан, Л. Ставицька та ін. Неологічні розвідки виконані на матеріалі і поетичних, і прозових творів.

Актуальність нашого дослідження зумовлена оригінальністю та самобутністю ідіостилю Аркадія Любченка. «Шлях української прози 20-х років, як і поезії, був складним і неординарним: глибоко виважені концепції та ідеї зіштовхуються з поверховими маніфестами та гаслами, естетичний аналіз твору нерідко підмінюється політичним; точаться дискусії про форму й зміст творів мистецтва, про шляхи розвитку «пролетарської літератури», її традиції та новаторство, ставлення до класичної спадщини минулого» [Журба 2000:7]. Наснажена романтикою вітаїзму, творчість А. Любченка відображує тогочасне життя та дух епохи. Однак тривалий час творчий доробок цього талановитого письменника був вилучений, а його автор – забутий. Відома дослідниця життєвого та творчого шляху А. Любченка Леся Пізнюк зауважує, що «ще за життя Аркадія Любченка називали «найзагадковішою», «найтаємничішою» людиною, зараз він набув статусу «найзабутішого» члена ВАПЛІТЕ і поступово обростає легендами» [Пізнюк 1999:7]. Письменник «не був